

MUZEJSKI DOKUMENTACIJSKI CENTAR I MUZEJI

Mr. sc. BRANKA ŠULC

Suvisla i vjerodostojna slika o muzejskoj djelatnosti u Hrvatskoj sadržana je u većem dijelu i u samom nukleusu djelokruga Muzejskoga dokumentacijskog centra, a očekivano daljnje sabiranje, proučavanje i istraživanje njegovih nemjerljivo važnih informacijskih, digitalnih, dokumentacijskih, knjižnih i arhivskih fondova i zbirki, otvorena komunikacija i dodatna stručna profilacija, u stalnoj povezanosti s muzejskom strukom i baštinskom djelatnošću, učinit će ovu ustanovu, ali i samu muzejsku djelatnost, potpunijom i vidljivijom. I, ne manje važno, očuvati znanja o sabirateljima, donatorima i osnivačima muzeja te o bogatoj povijesti nastanka i razvoja muzeja u Hrvatskoj. Ipak, predmet interesa ovog „portreta MDC-a“ imanentno je omeđen zadanim okvirom urednice za niz vanjskih suradnika, kao i onih iz MDC-a, koji obuhvaća predstavljanje te ustanove od osamostaljenja Republike Hrvatske do danas u nizu pogleda na njezine programe i djelatnost. Suočenosť dijela rezultata vlastitih prinosa radu ove ustanove s jedne strane i pogleda u MDC iz rada u Ministarstvu kulture Republike Hrvatske s druge strane bit će ogledna u pokadšto paralelnosti i preklapanju dijela tek okvirno iznesenih podtema, koje smatram ipak važnim smjernicama i/ili podacima, i poticaja dubljemu, budućem

otkrivanju „nesagledive suvremenosti“ te ustanove.

Široki donatorski, muzejski, sakupljački, utemeljiteljski i muzeološki okvir u kojemu je prof. dr. Antun Bauer (1911. – 2000.), ta *uzbiljena osobnost*, kako ga muzealac Vladimir Maleković opisuje u *Muzeologiji* posvećenoj njegovu djelovanju,¹ bio prisutan više od šezdeset godina označuje ga kao prepoznatljivu i ključnu osobu u najširem krugu muzejske djelatnosti Hrvatske, ali i izvan tih okvira.

Nadovezujući se na donatorska nasljeđa, niz muzejsko-galerijskih utemeljiteljskih nastojanja i ostvarenja, upravo nastavljajanjem tih muzeoloških zasada, dr. Antun Bauer nadasve je lucidno, širokim kulturnološkim i muzeološkim stvaralaštvom, obilježio važne povijesne stranice same muzejske djelatnosti, posebno u okviru vođenja Muzejskoga dokumentacijskog centra, jedne u nizu kulturnih ustanova koje je i osnovao.

Ideju o osnutku Muzejskoga dokumentacijskog centra, *zavoda za unapređenje muzejske djelatnosti*, dr. Antun Bauer profilira tijekom rada u muzeološkoj sekciji Muzejskog društva Hrvatske, posebno tijekom pripremanja prve sustavno obrađene publikacije o muzejima pod naslovom *Muzeji i arhivi*² od 1952. do 1957. godine, kada se uočava nedostatak osnova – dokumentacije i cjelovitijega arhivskog gradiva o muzejima u Hrvatskoj. Sustavnom pristupu popunjavanju tih velikih praznina te prikupljanju recentnih podataka priključuje i vlastitu opsežnu

¹ Maleković, Vladimir. Antun Bauer kao kolekcionar. // *Muzeologija* 31 (1994), str. 23.

² Bauer, Antun; Nemeth, Krešo. *Muzeji i arhivi*. Zagreb: Ured za informacije Izvršnog vijeća Sabora Narodne Republike Hrvatske, 1957.

dokumentaciju te knjižni i arhivski fond, sabran dijelom i tijekom njegova rada u Arhivu za likovnu djelatnost.

U okrilju i uz svesrdnu stručnu pomoć Muzejskog društva Hrvatske 24. svibnja 1955. godine osnovan je MDC. Samostalnom ustanovom postaje 1968. godine, a osnovnu djelatnost usmjerava, koristeći se pritom iskustvima ICOM-a (Međunarodnog savjeta za muzeje, osnovanoga 1946.) i malobrojnih ustanova takvog profila u Europi, područjima informacijske, dokumentacijske i referalne uloge muzeja u kulturi. Pritom je promicanje muzeološke teorije i prakse te unapređena djelovanja muzeja jedna od osnovnih smjernica njegova rada.

Postupno se MDC formira, i na stručnoj razini prepoznaje, kao kontaktna, središnja točka za muzejsku djelatnost. Posredno je time otvoreno i novo poglavlje u kasnijoj izgradnji sustava mreže muzeja. Uspostavom uske suradnje MDC-a s poslijediplomskim studijem muzeologije u okviru Centra za studij bibliotekarstva, dokumentacije i informacijskih znanosti Referalnog centra Sveučilišta u Zagrebu od akademske godine 1966./1967. uvodi se i muzeologija kao studijska, znanstvena disciplina i osnova za suvremenije djelovanje muzeja.

Na takvim polazištima MDC je narednih godina, pa i desetljeća, uspostavio jaku liniju kontinuiteta svojeg djelovanja kao središnja informacijsko-dokumentacijska i komunikacijska točka muzeja u Hrvatskoj razvijajući i/ili dopunjujući pritom novim sadržajima svoje osnovno poslanje i viziju prema središnjoj točki – bazi podataka o muzejskim predmetima, mrežnim zbirkama, digitalnoj umreženosti muzeja na nacionalnoj i međunarodnoj razini.

Svoju osnovnu djelatnost angažirano širi prema primjeni novih tehnologija, savjetodavnoj, muzeološkoj ulozi, poticanju znanja o povijesti muzeja i galerija te crkvenih zbirki u Hrvatskoj, istraživačkoj, obrazovnoj, izdavačkoj, knjižničnoj i izložbenoj funkciji. Danas MDC meritorno sudjeluje u razvoju važnog dijela hrvatske i međunarodne muzejske djelatnosti.

Muzejski dokumentacioni centar preimenovan je 1996. godine u Muzejski dokumentacijski centar, a od osnutka do osamostaljenja Hrvatske kao države (30. svibnja 1991.) bio je jedina takva ustanova na području bivše Jugoslavije te središnja ustanova za svekoliko koordiniranje rada muzeja i galerija. Od 1991. godine djelokrug svojeg rada svodi na područje Hrvatske s postupnom uspostavom, nastavkom i jačanjem suradnje s europskim i izvaneuropskim srodnim ustanovama tog profila kao nacionalna ustanova u kulturi.

Neki od važnijih formativnih „miljokaza“ MDC-a, ali i same povijesti muzeja, jesu vodiči kroz muzeje, galerije i zbirke u Hrvatskoj, nastali od 1957. do 2012. godine: *Muzeji i arhivi*, 1957.; *Muzeji, galerije i zbirke u SR Hrvatskoj*, 1981.; *Vodič kroz muzeje i galerije Zagreba za nastavnike osnovnih škola*, 1989.; *Muzeji i galerije Hrvatske*, na hrvatskome i engleskom jeziku, Ministarstvo prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske i MDC, 1992. i 1993.; *Vodič Zagreba i okolice: muzeji, galerije, zbirke*, na hrvatskome, njemačkom i engleskom jeziku, 1998.; *Hrvatski muzeji 1*, hipermedijsko dvojezično (hrvatski i engleski) izdanje na CD-ROM-u za 21 muzej i galeriju s osnovnim podacima i virtu-

Dvorac Eltz, Vukovar, 1991., Arhiva Gradskog muzeja Vukovar

alnim prikazom postava, 1999.; i osobito zadnji, *Vodič kroz hrvatske muzeje i zbirke*, iz 2011., te na engleskom jeziku iz 2012. godine. Dijelovi su to opsežnih i bogatih slojeva muzeja koji otkrivaju tematsko bogatstvo i nova dostignuća muzejske prošlosti i sadašnjosti, a svemu pridodaju i više mogućih istraživačkih pristupa temi, iz struke i izvan nje. Taj je najnoviji *Vodič kroz hrvatske muzeje i zbirke* prema mišljenju najšire struke *uspješno mapiran informacijsko-dokumentacijski izvornik. Riječ je o pregledniku koji služi i kao pojmovnik, otvarajući nacionalnu temu muzeologije tzv. pogledu izvana. (...) Vodič u tom smislu nije (samo, nap. a.) servis stručne građe, već je komplementarni istraživački dio teme kojom se bavi jer izravno*

*i neizravno ulazi u intermedijalni način razmišljanja o muzejima.*³

Tek na osnovi uređenih nizova podataka iz bogatih dokumentacijskih, arhivskih i knjižnih fondova, u ovom tekstu tih tek sažeto navedenih područja djelovanja, uz niz ostalih obilja fondova i podataka, koje su ravnatelj/ravnateljice i stručne službe MDC-a, a osobito zadnjih dvadeset godina djelovanja pod ravnateljstvom prof. Višnje Zgage, znanjem i strpljivošću plodonosno usustavili, otvorene su i nove mogućnosti tumačenja same osnove, ali i nadgradnje muzejske djelatnosti. Dodavanje posve novih saznanja i tuma-

³ Šegota Lah, Nataša. *Vodič kroz hrvatske muzeje i zbirke*. // *Informatica Museologica* 42, 1/4 (2011), str. 221.

čenja te, ne manje važno, povezivanje stručnih iskustava hrvatskih muzeja s onima europskima, govore u prilog iznimnoj, još do kraja neprepoznatoj važnosti ove, jedinstvene po poslanju, nacionalne središnje baštinske ustanove za muzeje.

I samo pozorno čitanje tema iz ovog broja *Muzeologije* – posebno o kronologiji rada MDC-a kojom se bavi ovaj, jedini stručni i znanstveni zbornik za muzeologiju kod nas, uz muzeološki časopis *Informatica Museologica* – govori u prilog postojanju značajnog kontinuiteta, provodne niti u nastanku i povijesti muzeja i njegove važne uloge u memoriji nacionalnog identiteta. Istekom 20. stoljeća proširio se prostor obnove i izgradnje muzeja, oblikovani su brojni novi postavi muzeja, ali i novi načini tumačenja muzejske građe. Tako očitoj faktografiji izobilja usustavljenih i većinom informatički obrađenih podataka iz MDC-a uvijek je bio potreban nužan uvjet neposrednog iskustva, usredotočenosti na cjelovit rad muzeja i obostrana razmjena informacija.

Istraživanje povijesti muzeja, kojim se u većem opsegu bavi zbornik *Muzeologija*, ali i teme o novim muzejima glazbe i književnosti, informatičkim dosezima u muzejskoj djelatnosti, sabiračima i osnivačima muzeja i zbirki, uz niz ostalih, ne manje važnih područja sabiranja, obrade i istraživanja, relevantni su izvori za niz daljnjih komplementarnih istraživanja, i to ne samo u muzeologiji. Bogatstvo i raznolikost tema otkrivaju se već površnim pregledom izdavačkih dosega i na mrežnom portalu MDC-a.⁴

⁴ Muzejski dokumentacijski centar. Dostupno na: www.mdc.hr (pristupljeno 16. veljače 2017.).

Tijekom proteklih 25 godina, osobito na prijelomu dvaju stoljeća čiji smo i sami sudionici, planiranje i izgradnja muzeja i/ili obnova njihovih stalnih postava u samom su središtu programa kulturnog razvitka Ministarstva kulture Republike Hrvatske, a posredno i svih muzeja te njegove središnje baštinske ustanove za muzeje, odnosno MDC-a. Uz veću mogućnost sustavnije katalogizacije, vrednovanja vlastite kulturne baštine i suvremene likovne umjetnosti te osvrtnja na kulturu u cjelini, u više od stoljeća i pol muzejske tradicije u Hrvatskoj, danas jasnije očitavamo i muzejsku parabolu toga dugog razdoblja, ali istodobno potvrđujemo kontinuitet i prepoznatljiv razvoj naše muzejske djelatnosti u cjelini.

Nažalost, ratno pustošenje kulturne baštine od ranih devedesetih godina nije samo izmijenilo topografsku sliku Hrvatske nego je i izlomilo kontinuitet samoga muzejskog djelovanja, koje je krajem osamdesetih godina bilo u punom zamahu i koje će se potom gotovo punih deset godina obnavljati. Jaki odrazi, pravi nanosi događanja iz tog razdoblja, svjedoče i o iznimnosti snage baštinske struke u obnovi i vraćanju u puninu svojeg djelovanja „izgubljenih muzeja“ te baštinske memorije.

Činjenična spoznavanja i predstavljanja, publiciranja o ratnim štetama na baštini, načinu otuđenja i povrata kulturnih dobara, organizaciji njihove zaštite i spašavanja obvezuju nas ovdje na makar sažeto iznošenje koje svjedoči o važnim premisama, stvaranim gotovo punih deset godina, počevši od 1991. godine, i o daljnjoj revitalizaciji muzejske djelatnosti, ponajviše na samom početku 21. st., u čemu je baš MDC imao jednu od važ-

Dvorac Odeschalchi Ilok, početak obnove u okviru Projekta „Ilok-Vukovar-Vučedol“, 2007., Arhiva Ministarstva kulture RH

nih zadaća u snažnoj otvorenoj suradnji s muzejima.

Podastrijeti dijelove tih krupnih napora u provedbi evakuacije pokretnih kulturnih dobara, zaštite i obnove baštinskih ustanova, cijeloga narušenog sustava muzeja, arhiva i knjižnica, ali i spomeničkih cjelina, sažeto dati pregled ogromnog programa povrata kulturnih dobara i posebno predočiti današnju sliku stanja kulturne baštine, pogotovo muzeja i galerija, u okviru ovog teksta podrazumijeva dati tek sažet pregled napora tolikih stručnjaka i ustanova u njezinu očuvanju i revitalizaciji u zadnja dva desetljeća.

Ministarstvo prosvjete, kulture i športa imenovalo je MDC 1. listopada 1991. godine pravnom osobom s posebnim značenjem za obranu Republike Hrvatske u području zaštite i očuvanja muzeja i galerija.

Sve su muzejske i galerijske ustanove 1991. i 1992. godine prema posebnim uputama i naredbama ministara kulture,⁵ dr. sc. Vlatka Pavletića i dr. sc. Vesne Girardi-Jurkić, bile zatvorene za javnost, veći dio stalnih postava iz mjera sigurnosti demontiran, a muzejska građa, uz knjižničnu i arhivsku, odlagana u privremena skloništa ili evakuirana izvan muzeja, pa i izvan gradova, na sigurnije lokacije, pokadšto i u najriscantnijim ratnim uvjetima.

⁵ *Upute o poduzimanju mjera zaštite kulturnih dobara u izvanrednim prilikama* (od 8. srpnja 1991.); *Upute o postavljanju znakova raspoznavanja na kulturna dobra* (od 29. srpnja 1991.); *Naredba o hitnom provođenju dodatnih mjera zaštite pokretnih i nepokretnih spomenika.*

Nova kategorizacija muzeja u MDC-u primijenjena je već 1991. godine, a gdje je to bilo moguće, nastavljena su već prije započeta mikrofilmiranja inventarnih muzejskih knjiga, tiskani su priručnici o osnovama zaštite baštinskih fondova i uspostavljena je baza podataka za evidentiranje ratnih šteta te za izradu prioriternih programa obnove zgrada muzeja i stalnih postava.

Sustavnim zalaganjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa, njegova Zavoda za zaštitu spomenika kulture, Muzejskoga dokumentacijskog centra i brojnih ostalih kulturnih ustanova organiziran je niz međunarodnih istraživačkih misija radi utvrđivanja ratnih šteta i organizacije eventualne stručne pomoći međunarodne zajednice u daljnjoj zaštiti kulturnih dobara. Najšira je javnost s pomoću medija, izložaba i izdavačke djelatnosti sustavno informirana o temi destrukcije kulturnih dobara. Iz MDC-a su poslani brojni apeli za zaštitu baštine glavnom direktoru UNESCO-a, Vijeću Europe, Međunarodnom savjetu za muzeje, organizaciji World Monuments Fund i tolikima drugima.

Muzejski dokumentacijski centar u najtješnjoj je suradnji s muzejima i galerijama iz cijele Hrvatske, sa stručnim službama iz sustava zaštite spomenika kulture, arhiva, knjižnica, i uz potporu Ministarstva prosvjete, kulture i športa, posebno uz iznimnu profesionalnu i visokostručnu suradnju ministrice dr. sc. Vesne Girardi-Jurkić (1992. – 1994.), koja je kao stalna predstavica Hrvatske u UNESCO-u (1994. – 2001.) stvarala i nove okvire za suradnju s UNESCO-om na ratnim štetama na muzejima u Hrvatskoj, a potom i ministra kulture mr. sc.

Bože Biškupića (1995. – 2000. i 2007. – 2010.), pridonio postupnoj, a do kraja devedesetih godina već i izraženijoj obnovi cjelokupnog sustava muzeja, ali i ostalih djelatnosti u kulturi. *Rezolucijom o obnovi hrvatske kulturne baštine* koju je 1992. godine donio Sabor Republike Hrvatske (*Narodne novine* 34, 1992.) usmjerava se rad i na potpunoj i sveobuhvatnoj obnovi te sanaciji spomenika kulture koji su uništeni ili oštećeni agresijom na Hrvatsku.

Ministarstvo prosvjete, kulture i športa u suradnji je s Muzejskim dokumentacijskim centrom i strukom pripremito i tiskalo vodiče *Muzeji i galerije Hrvatske* na hrvatskome (1992.) i na engleskom jeziku (1993.). Priprema stručnih i fotografskih priloga odvijala se u već odmaknutim ratnim okolnostima, a pokadšto je fotograf Krešimir Tadić na terenu snimao zgrade i postave muzeja koji su bili nedostupni, na okupiranom području, srušeni ili oštećeni, te je to ostao dragocjen fond fototeke MDC-a, uz fotografije Marije Braut koje su rađene za vodič *Muzeji, galerije i zbirke u SR Hrvatskoj* 1981. godine, za brojna izvješća muzeja i MDC-a o ratnim štetama na muzejima u Hrvatskoj.

Ti su vodiči sadržavali dodatak s pregledom ratnih šteta na muzejima i galerijama Hrvatske, a izdana je i posebna publikacija na engleskom jeziku – *The Destruction of Museums and Galleries in Croatia During the 1991 War* (1992.). MDC-ova publikacija *Ratne štete na muzejima i galerijama u Hrvatskoj* iz 1997. godine, na hrvatskome i engleskom jeziku, sadržava potpuniji uvid u djelokrug rada stručnih službi MDC-a, u skrb za očuvanje muzeja i razmjere ratnih šteta, uz pripremni pregled ratne štete na zgra-

Dvorac Eltz Vukovar, početak obnove, 2004., Arhiva Gradski muzej Vukovar

dama i građi muzeja, koja će potpunije biti obrađena i predstavljena na mrežnim stranicama MDC-a nakon dovršetka velikog programa *Procjene ratne štete*⁶ i

⁶ Popis i procjena ratne štete na spomenicima kulture obavljani su na temelju petog članka *Zakona o utvrđivanju ratne štete* (Narodne novine 61, 1991.), a u skladu s *Uputom za primjenu Zakona o utvrđivanju ratne štete* (Narodne novine 54, 1993.) te *Uputom za primjenu Zakona o utvrđivanju ratne štete na spomenicima kulture na području Republike Hrvatske*. Državna komisija za utvrđivanje ratne štete početkom srpnja 1993. imenovala je Posebnu središnju komisiju za popis i procjenu ratne štete na spomenicima kulture i niz područnih i tematskih komisija u kojima je sudjelovalo 120 stručnjaka. Dokumentacija o ovoj procjeni pohranjena je u Ministarstvu kulture i Muzejskome dokumentacijskom centru, a podat-

konačnog dovršetka programa povrata kulturnih dobara koji od 1996. do danas vodi Ministarstvo kulture uz sudjelovanje MDC-a u vezi s muzejskom građom. Procjenom ratne štete na muzejima utvrđeno je da je 66 zgrada muzeja i galerija pretrpjelo ratna oštećenja dok ih je 45 imalo štete na građi (nestala, uništena, oštećena).

U okrilju Muzejskoga dokumentacijskog centra, Muzeja *Mimara* iz Zagreba, Muzeja grada Šibenika i ostalih potkraj 1991. godine, podrškom Ministarstva

ci o ratnoj šteti na muzejskoj građi objavljeni su i na mrežnoj stranici MDC-a, u *Godišnjaku zaštite spomenika kulture Hrvatske* 24/25 (1998./1999.; str. 7–55) i brojnim drugim publikacijama.

prosvjete, kulture i športa, osiguran je i rad muzeja u progonstvu – iločkoga, vukovarskog, cavtatskog, kninskog i drugih. S jednakom stručnom podrškom MDC je sudjelovao i u oblikovanju daljnega muzejskog rada svih muzeja u progonstvu, čija je djelatnost bila zaustavljena ratnim okolnostima, te nastavio s tom podrškom i nakon njihova povratka na domicilne adrese.

U MDC-u je u okviru rada Muzeja Vukovara u progonstvu za potrebe rekonstrukcije otuđenih fondova Gradskog muzeja Vukovar napravljen i cjelovit pregled fundusa Muzeja iz knjižnih i arhivskih fondova, mikrosnimaka inventarnih knjiga i fototeke. UNESCO je zajedno s Hrvatskom komisijom za suradnju s UNESCO-om (1995./1996.) iz participacijskog programa pomoći ugroženoj baštini diljem svijeta odobrio Hrvatskoj početna sredstva za projekt oblikovanja dokumentacijsko-informacijske baze radi izrade podloge za program obnove vukovarske spomeničke baštine i opustošenih muzejsko-galerijskih zbirki (za izradu popisa nestale pokretne baštine iz Muzeja, rekonstrukciju podataka o muzejskim fondovima, usporedbu podataka iz izvješća istraživačke misije ICOM-a i Vijeća Europe i dr.) te za Zavičajni muzej Konavala u Čilipima.

Na tom projektu bili su angažirani stručnjaci Muzejskoga dokumentacijskog centra, Muzeja Vukovara u progonstvu, Instituta za međunarodno pravo Pravnog fakulteta u Zagrebu, Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine i dr. Zbog potpunijeg prikaza problema u primjeni *Haške konvencije* u vrijeme Domovinskog rata u Hrvatskoj, posebno u njezinoj primjeni na zaštitu muzeja i ga-

lerija od otuđenja pokretne kulturne baštine, Muzejski dokumentacijski centar u suradnji je s Hrvatskom komisijom za suradnju s UNESCO-om u rujnu 1995. godine u svojem prostoru organizirao niz stručnih sastanaka s temom Hrvatske s prof. dr. Patrickom Boylanom, tadašnjim potpredsjednikom Međunarodnog savjeta za muzeje, voditeljem Radne skupine UNESCO-a za dopune i izmjene *Haške konvencije* te autorom dokumenta *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (The Hague Convention of 1954)* iz 1993. godine.

Premda se s *Haškom konvencijom* iz 1954. (*Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba s Pravilnikom za izvršenje Konvencije*) i *Drugim protokolom* prvi put u području međunarodnog prava posvetila pozornost zaštiti kulturnih dobara u međunarodnim i unutrašnjim oružanim sukobima, njezina je primjena u brojnim slučajevima bila necjelovita ili nemoguća. Stoga je Diplomatska konferencija za usvajanje *Drugog protokola*, održana u Haagu 1999. godine,⁷ na kojoj su sudjelovali i stručnjaci iz Hrvatske (Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Institut za međunarodno pravo Pravnog fakulteta u Zagrebu), ponudila međunarodnoj zajednici mogućnost poduzimanja novih mjera za sprečavanje alarmantnog uništavanja i gubitka spomenika kulture koji su

⁷ *Zakon o potvrđivanju Drugog protokola uz Konvenciju za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba*, sastavljenoga u Haagu 1999. (*Narodne novine* 11, 2005.). Više o nacionalnim i međunarodnim propisima u kulturi vidjeti na: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Dostupno na: www.min-kulture.hr (pristupljeno 16. veljače 2017.).

najizrazitiji u ratovima počevši od 1990. godine. Uništavanja kulturnih dobara u oružanim sukobima i ratovima u Afganistanu, Bosni i Hercegovini, Kambodži, Hrvatskoj i dr. davala su snažne signale za potrebna poboljšanja *Haške konvencije* u zaštiti spomeničke baštine.

Suradnjom s Promatračkom misijom Europske zajednice (ECMM-om) u Zagrebu, kojoj su bila dostupna okupirana područja, a od 1994. godine imala je i mandat Vijeća Europe za istraživanje stanja spomeničke baštine na ovim područjima te mu podnosila odgovarajuća izvješća, MDC je mogao cjelovitije izvještavati i stručnu međunarodnu javnost o razmjerima štete i potrebi zaštite kulturne baštine.

U nizu međunarodnih istraživačkih misija u Hrvatskoj u vrijeme Domovinskog rata, ostvarenih nakon brojnih izvještaja i apela o stanju pokretne i nepokretne kulturne baštine, koje je pokrenuo MDC u koordinaciji s Ministarstvom prosvjete, kulture i športa i njegovim stručnim službama, posebno su važne ICOM-ova misija s temom ratnih šteta na muzejima i galerijama u Hrvatskoj, ostvarena 1994. godine kao prva misija te vrste od njegova osnutka 1946., te misija ICOM-a i Vijeća Europe na tada okupiranom dijelu Hrvatske (u Vukovaru) i u tadašnjoj SR Jugoslaviji,⁸ ostvarena 1994. i 1995. godine,

⁸ Vijeće Europe objavilo je 15. svibnja 1995. izvješće o misiji pod naslovom *Seventh Information Report on War Damage to the Cultural Heritage in Croatia and Bosnia-Herzegovina: Document 7308*. Zahvaljujući voditelju te misije Hans-Christophu von Imhoffu, hrvatska je strana 1995. godine od SR Jugoslavije dobila prve popise umjetnina i kulturnih dobara koja su od studenoga 1991. do 13. prosinca 2001. godine bila pohranjena u muzejima Novog Sada i Beograda.

s temom otuđenja umjetnina i kulturnih dobara iz muzeja, knjižnica, sakralnih objekata i dr. te njihova odnošenja iz Vukovara u SR Jugoslaviju uz utvrđivanje lokacija na kojima se ta građa nalazi. Ta je misija uz napore Vlade Republike Hrvatske i njezinih ministarstava kulture i vanjskih poslova te središnjih baštinskih ustanova u kulturi, pa tako i MDC-a, otvorila mogućnosti intenzivnijeg rada na pripremi, a od 2001. godine i povratu otuđenih kulturnih dobara – prvo onih iz Vukovara, a potom i niza ostalih.

Ta i brojna druga izvješća međunarodnih istraživačkih misija razmatrana su na odgovarajućim sjednicama Vijeća Europe, UNESCO-a, ICOM-a i dr. uz donošenje brojnih preporuka. O tim temama objavljeni su brojni prilozi u *Informativi Museologici*, posebno od 1991. do 1996. godine.

Program povrata otuđenih pokretnih kulturnih dobara iz današnje Republike Srbije i Republike Crne Gore od 1991. do danas neprekidno vodi Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Stručna podloga za pokretanje postupka traženja podataka o evidenciji otuđenih kulturnih dobara u tadašnjoj SR Jugoslaviji i utvrđivanja načina i dinamike njihova povrata pripremljena je za Vladu Republike Hrvatske već 1996./1997. godine. Podlogu je izradila stručna skupina osnovana pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Hrvatskoga državnog arhiva, Muzejskoga dokumentacijskog centra i Hrvatske biskupske konferencije.

Protokolom o povratu kulturnih dobara iz Republike Srbije u Republiku Hrvatsku, koji su potpisali ministri kultura obiju država 23. ožujka 2012. godine, bila je

utvrđena i dinamika povrata preostalih kulturnih dobara do kraja 2013. godine, ali je i taj rok produžen. *Protokol* sadržava i ovjerene popise kulturnih dobara međudržavnog Povjerenstva za povrat kulturnih dobara Republike Hrvatske i Republike Srbije koje Republika Srbija još treba vratiti. Njime se ne uređuje povrat drugih nezakonito uvezenih ili izvezenih, ukradenih, utajenih, otuđenih i na drugi način protupravno stečenih kulturnih dobara pronađenih na području Republike Srbije, bez obzira na njihovo vlasništvo, čiji se povrat u Republiku Hrvatsku obavlja prema posebnim propisima nadležnih tijela unutrašnjih poslova obiju država te u suradnji s nacionalnim odborima Interpola.

Iz Republike Srbije, Republike Bosne i Hercegovine te manjim dijelom iz Republike Crne Gore od 2001., kada se konačno i ostvaruju prvi povrati kulturnih dobara, do srpnja 2015. godine vraćeno je 29 734 pokretnih kulturnih dobara u muzeje, galerije, crkve i arhive: u Gradski muzej Vukovar i Zbirku *Bauer* (14 775), Franjevački samostan sv. Filipa i Jakova u Vukovaru (3833 knjige samostanske knjižnice), Memorijalni muzej Spomen-područja Jasenovac (6531; u suradnji s Muzejom holokausta iz Washingtona u SAD-u), Likovnu koloniju kipara naivca Petra Smajića u Ernestinovu, privatnu Zbirku *Paunović*, crkvenu zbirku i riznicu Manastira Krupa, Zbirku obitelji Desnica (oko 2000 predmeta), Kninski muzej (534 komada numizmatike i druge arheološke građe) i dr.

Izvan rada Povjerenstva za povrat kulturnih dobara Ministarstvo kulture suradnjom je s Ministarstvom unutarnjih poslova Republike Hrvatske osiguralo

povrat četiriju slika Ivana Meštrovića u Gradski muzej Drniš, a nestala muzejska građa iz Zavičajnog muzeja Konavala u Čilipima vraćena je mimo okvira navedenih programa povrata. Za povrat je preostalo 1065 kulturnih dobara, među kojima više nema kulturnih dobara iz muzeja i galerija. Program povrata kulturnih dobara neprekidno od 1996. do danas vodi Ministarstvo kulture.⁹

U okviru zaštite i očuvanja kulturnih dobara načela zaštite provođena su normama nacionalnog zakonodavstva i međunarodnog prava, međunarodnim konvencijama, preporukama i rezolucijama, od kojih osobito *Konvencijom za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba* i *Protokolom u vezi sa zabranom izvoza kulturnih dobara s okupiranih teritorija* (Haag, 1954.), *Drugim protokolom uz Konvenciju za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba* (Haag, 1999.), *Konvencijom o mjerama zabrane i sprečavanja nedozvoljenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara* (Pariz, 1970.), *Konvencijom o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine* (Pariz, 1972.), *Europskom konvencijom o zaštiti arheološke baštine* (1992.) i ostalima.

⁹ Međudržavno Povjerenstvo za povrat kulturnih dobara Republike Hrvatske i Republike Srbije imenovano je radi pregovora o povratu kulturnih dobara. Hrvatski dio Povjerenstva imenovao je ministar kulture i djeluje od 2003. godine do danas u okviru Ministarstva kulture. Članove srpskog dijela Povjerenstva imenovala je višekratno u novim sastavima Vlada Republike Srbije. Povrat kulturnih dobara u Vukovar 2001. godine ostvaren je posebnim protokolom Vlade Republike Hrvatske i imenovanjem po jednog pregovarača, pomoćnika ministra, iz ministarstava kulture obiju država – iz Republike Hrvatske Branke Šulc, a iz Republike Srbije Jovana Despotovića.

Arheološki muzej Narona, autor Boris Cvjetanović, 2008.

Republika Hrvatska od 2001. godine zemlja je članica UNESCO-ova Međuvladina odbora za promaknuće povrata kulturnih dobara u zemlje njihova podrijetla ili za njihovu restituciju u slučaju nezakonitog prisvajanja, kojemu od 1996. godine do danas Ministarstvo kulture podnosi odgovarajuća izvješća o ratnim štetama na kulturnoj baštini, problemima i napretku u povratu kulturnih dobara i ostalome. Na brojnim nacionalnim i međunarodnim skupovima u Hrvatskoj, Europi i SAD-u već od 1992. godine sudjelovali su stručnjaci iz Ministarstva i baštinskih ustanova kulture, pa tako i iz MDC-a, podnoseći izvješća o ratnim razaranjima i štetama na muzejima i galerijama.

U ratnim okolnostima, u svibnju 1992. godine, otpočinje i jedinstvena akcija prikupljanja likovnih djela umjetnika iz

Hrvatske i inozemstva za Muzej Vukovara u progonstvu i njegovu Zbirku donacija likovnih umjetnika, sa svrhom stvaranja novoga suvremenog likovnog fonda za Gradski muzej Vukovar, s vrijednostima primjerenim onima koje su u Vukovaru uništene i onomu što Vukovar danas znači kao simbol i opomena, a pokrenuo ju je ministar kulture mr. sc. Božo Biškupić. Posebno imenovan umjetnički odbor tog muzeja u nastanku vodio se u prikupljanju umjetnina visokim stručnim kriterijima. Prva izložba donacija za taj muzej s 543 donirane umjetnine održana je u Muzeju *Mimara* u Zagrebu u svibnju 1993. godine, a nastavlja se doslovce do danas s iznimno vrijednim fondom s više od 2000 umjetnina.

Ta dragocjena cjelina darovanih djela posvećenih budućnosti Vukovara predstav-

lja prema riječima likovnog umjetnika i darodavca vrijednih radova ovoj zbirci, Getulija Alvianija, *jedinstvenu cjelinu koja postaje poticajna jezgra projekta civilizacije dostojne boljeg čovjeka*. Izložba *22 iz budućnosti za budućnost Vukovara*, održana u Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu 2002. godine, predstavila je donaciju likovnih umjetnika iz Njemačke, Italije, Francuske, pa sve do Južne Amerike, nakon čega je MSU čuvao i potpuno stručno obradio darovanu zbirku za vukovarski muzej do dovršetka obnove muzejskih prostora u dvorcu Eltz u Vukovaru, zbog čega je tada to bio i jedinstveni *muzej u muzeju*.

Otvorenje stalnog postava te u ratu nastale zbirke, odnosno muzeja, dio je programa vukovarskog muzeja za 2017. godinu. Već 22. listopada 1997. godine održana je u sjedištu Poglavarstva Grada Vukovara i sjednica Hrvatskoga muzejskog vijeća, savjetodavnog tijela Ministarstva kulture, kada je nastavljena i rasprava o muzeološkoj i arhitektonskoj obnovi muzeja u hrvatskom Podunavlju.

Stručne službe MDC-a aktivno surađuju i pomažu nizu muzeja zaustavljenih u radu i bez dovoljnoga stručnog kadra na pripremama osnova muzeoloških koncepcija za obnovljene ili posve nove stalne postave, te je tako u sklopu *Projekta izrade muzeološke koncepcije Muzeja grada Iloka* (od 1998.) za stručnu obradu građe Muzeja grada Iloka dogovorena suradnja s više od dvadeset stručnih suradnika iz devet muzeja (Arheološkog muzeja u Zagrebu, Etnografskog muzeja, Muzeja *Mimara*, Muzeja za umjetnost i obrt, Hrvatskoga povijesnog muzeja, Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja, Muzeja Slavonije Osijek, Muzeja likovnih

umjetnosti u Osijeku i Hrvatskoga školskog muzeja) na reviziji muzejske građe koju je financiralo Ministarstvo kulture. Nakon završetka te revizije Ministarstvo kulture imenovalo je Muzejski dokumentacijski centar koordinatorom izrade cjelovitih podloga za stalni postav iločkog muzeja, što je suradnjom s malobrojnim kustosima tog muzeja i stručnjacima niza muzeja iz Zagreba i Slavonije te uz arhitekta Marija Beusana i ostvareno otvorenjem stalnog postava u obnovljenom dvorcu Odescalchi 2010. godine.

Sličan projekt muzejske pomoći i solidarnosti odvijao se u nedavnoj stručnoj akciji spašavanja baštine od poplava u istočnom dijelu županjske Posavine (2014.), i to na poticaj Zavičajnog muzeja *Stjepan Gruber* iz Županje, uz sudjelovanje pedeset muzealaca iz čitave Slavonije, stručnjaka iz Muzejskoga dokumentacijskog centra i Hrvatskoga restauratorskog zavoda u koordinaciji Ministarstva kulture. Budući Muzej Cvelferije u Drenovcima izložbom *Baština od poplave do Muzeja Cvelferije* (u svibnju 2016.) predstavio je taj vrijedni spašeni fond u Domu kulture u Račinovcima.

Ponovna otvorenja Zbirke *Bauer* u Vukovaru 14. siječnja 2017. godine i obnovljene Kneževe palače u Zadru 10. veljače, s dijelom izloženog fonda Muzeja grada Zadra i Narodnog muzeja Zadar, pripadaju završnomu kulturološkom slijedu otvaranja obnovljenih i u ratu devastiranih muzejskih cjelina, čija je obnova financirana sredstvima Vlade Republike Hrvatske, Razvojne banke Vijeća Europe, Ministarstva kulture, županija i gradova te iz fondova EU-a.

Danas, s punim pravom, i muzejska struka Hrvatsku promatra kao veliko

Dvorac Eltz Vukovar, autor Goran Bekina, 2011.

„muzejsko gradilište“ na kojemu i sama aktivno sudjeluje, a čemu pridonosi u po-najvećem dijelu višegodišnja strategija Ministarstva kulture, te dijelom županija i gradova, u ulaganju i projektima obno-ve stalnih postava u više od 80 % muzeja i galerija, i ne manje u izgradnji posve novih profila muzeja te obnovi spomeni-ka kulture u kojima su smješteni muzeji na cijelom prostoru Hrvatske.

To veliko „gradilište“ otvoreno je kod nas od kasnih devedesetih godina, kada se u okviru prioriternih programa kultur-nog razvitka Ministarstva kulture otpo-čelo s izraženijim financiranjem progra-ma obnove muzejskih zgrada stradalih u Domovinskom ratu, obnove stalnih mu-zejskih postava, a krajem devedesetih i izgradnji novih muzeja.

Taj novi stručni zamah u muzejskoj dje-latnosti istodobno je popraćen dopunom i izradom novih stručnih normi, novih

propisa, povezanih i s predstavljanjem muzejske građe, stručnom obradom – in-ventarizacijom, informatizacijom i digi-talizacijom pokretnih kulturnih dobara, uz godišnje vrednovanje postojeće mreže muzeja i muzejskih godišnjih programa te primjenu brojnih novih kriterija Hr-vatskoga muzejskog vijeća, savjetodav-nog tijela Ministarstva kulture. Muzejska je djelatnost u planiranjima programa Ministarstva kulture postala od ranih devedesetih sve do danas važnom sastav-nicom nacionalnih baštinskih strateških ciljeva. Taj strateški cilj i danas je jedno od važnih mjerila strategije za kulturu Ministarstva kulture.

U svim tim navedenim programima kontinuirana je suradnja Ministarstva kulture sa središnjom nacionalnom usta-novom za muzeje – MDC-om, sa stru-kovnom udrugom Hrvatskim muzejskim društvom, Vijećem Sustava muzeja,

Hrvatskim vijećem za kulturna dobra, Hrvatskim arhivskim vijećem i drugim savjetodavnim tijelima Ministarstva te, dakako, s muzejima.

U djelokrugu Hrvatskoga muzejskog vijeća godišnje i dugoročno utvrđuju se prioritetne teme stručnih rasprava i prijedloga njihove provedbe, od izrade planova i definiranja otkupne politike muzeja, poboljšavanja inventarizacije muzejske građe, izložbene politike u zemlji i inozemstvu, utvrđivanja uvjeta za osnivanje i izgradnju muzeja, ovjeravanja muzeoloških koncepcija stalnih postava muzeja i galerija, programa opremanja restauratorsko-konzervatorskih radionica matičnih muzeja, koje financira Ministarstvo kulture, poticanja programa međumuzejske suradnje i niza ostalih posve vidljivih programa i ulaganja u cilju bolje provedbe održivoga, kulturnog i gospodarskog razvoja.

Registracija muzejskih i galerijskih zbirki jedan je od važnih kriterija Hrvatskoga muzejskog vijeća za vrednovanje muzejskih godišnjih programa, a Stručno povjerenstvo za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra za muzejske i galerijske zbirke, u čijem radu sudjeluje i MDC, djeluje od 2007. godine pri Ministarstvu kulture u skladu s *Pravilnikom o Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske*.

Brojna stručna povjerenstva koja imenuje Hrvatsko muzejsko vijeće utvrđuju važne standarde za pripremu i ostvarenje stalnih postava te obnovu i izgradnju novih muzejskih zgrada, od praćenja svih faza uređenja ili izgradnje muzeja (od muzeološke koncepcije i arhitektonskih rješenja do likovnih postava), što je pridonijelo i pridonosi vidljivijoj primjeni strukovnih normi u ostvarenju takvih projekata.

Muzejski dokumentacijski centar pripremao je, a to čini i dalje, brojne stručne podloge za tematske sjednice Hrvatskoga muzejskog vijeća, ali i za programe koje je vodi Ministarstvo kulture: od strategije za muzejsko-galerijske djelatnosti, smjernica za tu djelatnost u kulturnoj politici Republike Hrvatske od ranih devedesetih do danas, kao i prijedloga za učinkovitiju provedbu propisima utvrđenih muzejskih zadaća – posebno registra muzejskih zbirki, informatizacije u muzejima, inventarizacije, rada Sustava muzeja i izdavačke djelatnosti muzeja, uz niz ostalih.

Središnje baštinske ustanove u kulturi za arhivsku, knjižnu i muzejsku djelatnost – Hrvatski državni arhiv, Nacionalna i sveučilišna knjižnica te Muzejski dokumentacijski centar – imaju danas u strategiji za kulturu Ministarstva kulture posebno važnu, stratešku ulogu i mjesto te povezanost u dijelu svojih programa, iako se MDC ne klasificira kao središnja ustanova za muzeje u *Zakonu o muzejima (Narodne novine 110, 2015.)*, već samo u njegovim provedbenim propisima.

Posebno je važna uloga MDC-a, počevši od 2002. godine, u vođenju Vijeća Sustava muzeja i Vijeća za matičnu djelatnost u okviru Sustava muzeja Republike Hrvatske,¹⁰ u koji su uključeni svi hrvatski muzeji iako taj Sustav, unatoč vidljivoj podršci struke i Ministarstva kulture, još nije zaživio u očekivanom obliku.

Cilj je provedbe i razvoja Sustava muzeja uspostavljanje jedinstvenoga stručnog pristupa u obavljanju muzejske djelatnosti, stručni nadzor nad radom muzeja,

¹⁰ Pravilnik o načinu i mjerilima za povezanost u Sustav muzeja u Republici Hrvatskoj. // *Narodne novine* 120 (2002); 82 (2006); *Zakon o muzejima*. // *Narodne novine* 110 (2015).

Muzej grada Iloka, Dvorac Odescalchi, zračni snimak, Hrvatski restauratorski zavod 2011.

izgradnja standarda djelatnosti te poticanje kvalitetnijeg funkcioniranja muzeja u smislu očuvanja, zaštite, istraživanja i predstavljanja muzejske baštine, kao i ostvarivanja društvene uloge muzeja. Povećanje razine inventiranosti, obrade i predstavljanja muzejske građe, digitalizacija muzejske baštine, razvoj muzejske infrastrukture, podizanje razine zaštite i očuvanja muzejske građe te veća dostupnost kulturne baštine u digitalnom okruženju sastavni su dio cilja i svrhe Sustava muzeja. Posebno je važno jačanje međumuzejske suradnje, kao i suradnje specijaliziranih stručnjaka u muzejima i izvan njih na zajedničkim projektima i u međusobnoj razmjeni aktivnosti, usluga i savjeta, te jačanje veza i podrška partnerstvu između muzeja i ostalih lokalnih, regionalnih i nacionalnih baštinskih i kulturnih ustanova.

Digitalizacija knjižnične, arhivske i muzejske građe kao nova programska djelatnost Ministarstva kulture od 2007. godine postala je otvorena i financiranju programa kulturnih ustanova te je predstavljena na mrežnim stranicama projekta *Hrvatska kulturna baština*¹¹ kao dio aktivnosti određenih *Nacionalnim programom digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe*. To središnje mrežno mjesto osiguravalo je pristup i pretraživanje postojećih ili digitalnih zbirki koje su izrađivane u okviru tog projekta.

U taj program bio je uvršten i MDC-ov projekt *Muzeji Hrvatske na Internetu* (MHI) koji je pokrenut 1996. godine, a do danas je njime predstavljeno pedeset muzeja, njihovih područnih zbirki i lo-

¹¹ Hrvatska kulturna baština. Dostupno na: www.kultura.hr (pristupljeno 16. veljače 2017.).

kaliteta. MHI označio je i početak digitalizacije muzejske građe, predstavljanja muzejskih zbirki na internetu, virtualnih izložaba i postava muzeja, a kasnijih godina nastavilo se s digitalizacijom zbirki, muzejskih fondova i izložaba i u brojnim hrvatskim muzejima – Muzeju za umjetnost i obrt, Muzeju suvremene umjetnosti, Muzeju grada Zagreba i tolikim drugima.

U strategiji za kulturu Ministarstva kulture umrežavanje digitalnih sadržaja i usluga, pristup hrvatskoj kulturnoj baštini putem relevantnih nacionalnih i međunarodnih portala, te njezina vidljivost na portalima Europeana i UNESCO World Heritage List, uz povećanje prepoznatljivoga i relevantnog sadržaja te sustava usluga u elektroničkom okružju koje vodi razvoju informacijskog društva, kulturnog turizma i drugih, bili su jedna od osnovnih smjernica, posebno u razvijanju interdisciplinarnih područja. Taj je važni nacionalni program digitalizacije vođen do 2012. godine, kada se nastavlja u iznimno smanjenom opsegu, bez vidljivosti na stranicama projekta *Hrvatska kulturna baština*.

Suradnja s Europeanom, sistematizacija digitalizirane građe i njezina vidljivost na mrežnim stranicama projekta *Hrvatska kulturna baština*, oblikovana prema normama Europeane, nastavak programa dugoročne suradnje između baštinskih ustanova na nacionalnoj i međunarodnoj razini, izrada baze podataka graditeljske baštine upotrebom novih 3D tehnologija, sve se to očekivano treba revitalizirati u novim programima strategija u kulturi.

Sustav muzeja u Hrvatskoj danas čine 154 registrirana muzeja, od kojih su 24

nacionalna. Gradovi su osnivači 41 % muzeja, država 11 %, općine 11 %, županije 6 %, a ostali 16 %. Ukupno su u Registar muzeja, galerija i zbirki, koji vodi MDC, upisani 291 muzej, galerija i zbirka, od kojih dio ne ispunjava uvjete za osnivanje propisane *Zakonom o muzejima*, a u Registar muzeja, zbirki i riznica u vlasništvu vjerskih zajednica 173 crkvene zbirke. U muzejima se čuva i izlaže 5 844 971 predmet (59 % inventirano, a 36 % u bazi muzejskih podataka).¹²

Muzejska se struka niz godina bavi tim, u Sustavu muzeja istaknutim, i ostalim aktualnim tematskim raspravama u svojim publikacijama, vodičima kroz stalne postave, katalogizima izložaba, monografijama i knjigama (posebno MDC u časopisima *Informatica Museologica* i *Muzeologija* te Hrvatsko muzejsko društvo u svojem glasilu *Vijesti muzealaca i konzervatora*) te na kongresima, simpozijima i predavanjima. Hrvatsko muzejsko društvo na svoja je zadnja dva kongresa muzealaca Hrvatske, održana 2008. i 2011. godine, postavilo i vrsne ciljeve – od problematiziranja dosega suvremene muzejske teorije i prakse, s naglascima na muzejskoj profesiji, upravljanju muzejskim zbirkama i novim tehnologijama, definiranja profila korisnika i njihovih potreba do muzeja i arhitekture u Hrvatskoj te recentnih ulaganja u muzeje, ali i izložbene prostore, koja već potvrđuju

¹² Podatci preuzeti s mrežne stranice Ministarstva kulture, na osnovi *Pravilnika o Očevidniku muzeja, te muzeja, galerija i zbirki unutar ustanova i drugih pravnih osoba* (Narodne novine 96, 1999.), i mrežne stranice MDC-a (Registar muzeja, galerija i zbirki te statistika hrvatskih muzeja, siječanj 2016.).

Sjemernica, kompleks Dvorca Eltz, Vukovar, Arhiv Gradskog muzeja Vukovar, 1991.

višesmjernu kulturološku i ekonomsku opravdanost.¹³

Kod osmišljavanja povijesne, arhitektonske, konzervatorske, muzeološke i komunikacijske sastavnice u oblikovanju programa stalnih postava muzeja i galerija temeljna je premisa da se *djelatnost muzeja ne svode na posredovanje kulturoloških spoznaja i estetskih doživljaja samo kroz trajne muzealne fiksacije kao što je stalni postav*, već je važan i urbanistički kontekst zgrade te da se odmaknemo od *okrenutosti muzeja samom sebi i priklonimo nakani da i cjelokupni muzejski prostor postane aktivni generator*

¹³ Osrečki Jakelić, Dubravka. Uvodnik. // *Zbornik radova 2. kongresa hrvatskih muzealaca: Muzeji i arhitektura u Hrvatskoj* / ur. Jasna Galjer. Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo, 2013. Str. 10.

*višeslojnih kulturnih aktivnosti, svojevrsno kulturno središte kojemu je muzejski fundus energetsko jezgro.*¹⁴

Projektiranje i gradnja muzejskih zgrada u Hrvatskoj otpočinju gradnjom Arheološkog muzeja u Splitu, osnovanoga 1818. godine, a slijedi projekt arhitekta Hermana Bollea za Muzej za umjetnost i obrt, dovršen 1882. godine. Od sredine sedamdesetih do sredine osamdesetih godina 20. st. izgrađeno je nekoliko muzeja u okviru tadašnjih kapitalnih ulaganja u kulturi: 1976. godine Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu i Arheološki muzej u Zadru, oba projekti arhitekta Mladena Kauzlarića,

¹⁴ Maleković, Vladimir. Novi stalni postav Muzeja za umjetnost i obrt. // *Informatica Museologica* 25, 1/4 (1994), str. 6.

zatim Muzej narodne revolucije u Rijeci (danas Muzej grada Rijeke), projekt arhitekta Nevena Šegvića, te veće adaptacije nekadašnjega jezuitskog samostana u Zagrebu (projekt arhitekta Igora Emilija iz 1982.) za smještaj donacije Ante Topića Mimara, sadašnjeg Muzeja *Mimara*, koji je na kraju otvoren 1987. godine u adaptiranom dijelu zgrade bivše gimnazije na Rooseveltovu trgu prema rješenju arhitektonskog tima – Mihajla Kranjca, Ivana Piteše, Matije Salaja i Berislava Šerbetića. Za brojne projekte novih stalnih postava kasnih osamdesetih i ranih devedesetih angažirani su *arhitekti srednje i mlađe generacije, suvremenog senzibiliteta i s muzeološkim iskustvom: Branko Siladin (Lapidarij Arheološkog muzeja), Ivan Prtenjak (Muzej za umjetnost i obrt), Željko Kovačić (stalni postav antičke zbirke Arheološkog muzeja), Ivan Crnković (Muzej revolucije naroda Hrvatske)*¹⁵. Vidljivo je međudjelovanje arhitekata zasnovano na muzeološkim premisama i udruživanje muzejske struke u izradi muzeoloških koncepcija koje će u razdjelnici dvaju stoljeća još snažnije obilježiti novu renesansu u muzejima Hrvatske, primijeniti interdisciplinarnost i oblikovati jake osobnosti u muzeološkome, likovnom i arhitektonskom izričaju, cijelu novu plejadu muzealaca koji će u programima primjenjivati nova europska muzejska iskustva. Stoga u nastavku preostaje tek naznačiti te nove smjerove u muzeologiji, o kojima je već objavljen niz stručnih radova u nacionalnim, ali i inozemnim stručnim glasilima.

¹⁵ Vinterhalter, Jadranka. Obnova muzeja i novi muzejski postavi u Zagrebu. // *Informatica Museologica* 20, 1/2 (1989), str. 38.

Obilnija i slojevitija razmatranja muzeoloških, likovnih i arhitektonskih projekata zahtijevaju veći prostor od ovoga u kojemu se sažimaju brojne teme muzejske djelatnosti i njihova međudjelovanja s MDC-om.

Projekti i ostvarenja novih muzejskih zgrada i novih stalnih postava početkom 21. st. označuju veliku razdjelnicu u muzeološkom smislu i nove smjernice, s kvalitetnim muzeološkim, likovnim i arhitektonskim projektima, pa i u usporedbi sa znatno bogatijim novim muzejskim zgradama i sadržajima u europskim zemljama čije trendove, iako u manjem opsegu, prati i kultura kod nas.

Ipak, od 24 nacionalna muzeja, počevši od 2005. godine, kada je otvoren novi stalni postav Moderne galerije u Zagrebu, sve do početka 2017. godine, obnovljeni su gotovo svi muzejski postavi te je osnovano pet novih nacionalnih muzeja, u posve obnovljenim zgradama, spomenicima kulture ili izgradnjom novih zgrada. Arheološki muzej Narona u Vidu pokraj Metkovića, osnovan 2006., a otvoren 2007. godine (arhitekt Goran Rako, autori izložbenog prostora G. Rako i arhitekt Mario Beusan), jedinstveno je muzejsko rješenje kod nas kojim se *in situ* na arheološkom nalazištu predstavlja rimski hram s arheološkim ostatcima iz Narone. Arheološki muzej Osijek u obnovljenoj zgradi, ujedno i spomeniku kulture, bio je osmišljen kao prvi arheološki muzej na području Slavonije, Baranje i Srijema, a dijelovi njegova postava otvoreni su 2007. i 2009. godine (arhitekt Branko Siladin). Muzej je 2012. godine ukinut bez stručne rasprave, koja je pratila njegovo osnivanje, i kao jedan od odjela pripojen Muzeju Slavonije. Za Hrvatski po-

Eko kampus Puljani, Nacionalni park Krka, Arheološka zbirka sa Burnuma, autor Branka Šulc, 2014.

vijesni muzej u Zagrebu novi je prostor bio osiguran 2007. godine u zgradi bivše Tvornice duhana Zagreb, spomeniku industrijske baštine, te je na sjednicama Hrvatskoga muzejskog vijeća odobrena idejna, likovna i muzeološka koncepcija, ali se s uređenjem prostora još nije opsežnije otpočelo. Obnova Dvora *Trakošćan* i stalnog postava tog muzeja dovršena je 2007. (arhitekt Mario Beusan), stalni postav nacionalnoga Tiflološkog muzeja u Zagrebu otvoren je 2008. (arhitekt Željko Kovačić), Muzej antičkog stakla u Zadru otvoren je u obnovljenoj zgradi i spomeniku kulture 2009. (arhitekt Branko Siladin, a autorica izložbenog prostora i likovnog postava Nikolina Jelavić Mitrović, dipl. dizajnerica), a nova zgrada Muzeja kra-

pinskih neandertalaca, uz nalazište Hušnjakovo, dovršena je 1998. te je Muzej otvoren 2010. godine (projekt geologa Jakova Radovčića i arhitekta Željka Kovačića). Muzej vučedolske kulture, otvoren 2015. godine (autori Radionica arhitekture iz Zagreba, Goran Rako i suradnici, uz projekt izložbenog prostora arhitektice Vanje Ilić), jedinstveni je muzej otvoren na arheološkom nalazištu Vučedol.

Nova je i zgrada te postav za gradski Muzej/Museo Lapidarium u Novigradu (Cittanova), osnovan 2005. i otvoren 2006. godine (arhitekt Idis Turato). Izgradnju Muzeja financirali su Grad Novigrad i Ministarstvo kulture, kao i novotvoreni Muzej Apoksiomena u Malom Lošinj, otvoren 2016. (arhitekti Idis Turato i Saša

Randić), kojemu su osnivači država i Grad Mali Lošinj.

Izgradnja zgrade Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu (arhitekt Igor Franić) od provedbe natječaja za projekt Muzeja do ostvarenja trajala je punih deset godina te je Muzej otvoren 2009. godine. U okviru projekta *Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok – Vukovar – Vučedol*, koji je vodilo Ministarstvo kulture, dovršena je i obnova dvorca Eltz u Vukovaru i Odescalchi u Iloku, u kojima su od 2010. do 2017. otvoreni i gradski muzeji.

Novi postavi zadnjih su 15 godina ostvareni i u Arheološkome muzeju Zadar, Arheološkome muzeju Split, Etnografskome muzeju Split, Muzeju sakralne umjetnosti u Trogiru, Galeriji *Emanuel Vidović* u Splitu, Galeriji umjetnina u Splitu, Memorijalnom centru *Nikola Tesla* u Smiljanu, Muzejima Hrvatskog zagorja, Muzeju grada Šibenika, Zavičajnome muzeju Varaždinske Toplice, Prirodoslovnome muzeju u Metkoviću, Memorijalnome muzeju Spomen-područja Jasenovac, Muzeju grada Kaštela u obnovljenoj palači Vitturi te Zavičajnome muzeju Slatina. Ministarstvo kulture osnovalo je s Gradom Opatijom i Hrvatski muzej turizma u Opatiji, zatim nacionalni Hrvatski športski muzej u Zagrebu (koji je osnovan 2003., a novi stalni postav planira se otvoriti u 2017. godini), baštinski Centar Puljane pod okriljem Nacionalnog parka *Krka*, u blizini arheološkog nalazišta Burnum, u kojemu je Gradski muzej Drniš ostvario arheološku (2010.) i prirodoslovnu zbirku, i tolike druge.

Složena višegodišnja obnova Alkarskih dvora u Sinju za Muzej Sinjske alke, koji je otvoren 2015. godine s likovnim po-

stavom Nikoline Jelavić Mitrović, dipl. dizajnerice, važan je doprinos novim izričajima predstavljanja nematerijalne kulturne baštine UNESCO-a, na čijoj je listi i Sinjska alka.

Brojna arheološka nalazišta predstavljaju se kao arheološki parkovi i sastavni su dijelovi niza muzeja poput: Arheološkog parka *Aquae Iasae* (Zavičajni muzej Varaždinske Toplice u suradnji s Arheološkim muzejom u Zagrebu), Arheološkog parka *Sopot* (Gradski muzej Vinkovci), Arheološkog parka *Vučedol* u izgradnji (Muzej vučedolske kulture u Vukovaru), Arheološkog parka *Salona* i Arheološkog parka *Rimske terme u Issi* na Visu (Arheološki muzej Split), Arheološkog parka *Asseria* (Zavičajni muzej Benkovac), Muzeja ninskih starina i nekoliko arheoloških cjelina (Arheološki muzej Zadar), Arheološkog parka *Monkodonja* (Zavičajni muzej grada Rovinja i Arheološki muzej Istre), Arheološkog parka *Nezakcij* (Arheološki muzej Istre u Puli), Arheološkog parka *Bribirska glavica* (Muzej grada Šibenika), Arheološkog parka *Burnum* (Nacionalni park *Krka* i Gradski muzej Drniš), Arheološkog parka *Andautonija* pokraj Velike Gorice (Arheološki muzej u Zagrebu), Arheološkog parka *Sepomaja* (Muzej grada Umaga) i niza drugih.

U Hrvatskoj se od 2003. godine osnivaju i prvi privatni muzeji. Muzej *Marton*, koji predstavlja dio zbirke umjetnina Veljka Martona, osnovan je 2003. u Samoboru u uskoj stručnoj suradnji s Muzejom za umjetnost i obrt, potom je otvoren u palači Kulmer u Zagrebu, a od 2013. godine iznova je u Samoboru. Slijede osnivanja Muzeja prekinutih veza, Muzeja automobila *Ferdinand Budicki* i Muzeja iluzija u Zagrebu te ostalih.

Stalni postav Zbirke Bauer Vukovar, autor Branka Šulc, 2017.

U dokument *Strateški plan Ministarstva kulture 2016. – 2018.*, objavljen na mrežnim stranicama Ministarstva, iznova je s razlogom uvršten razvoj muzejsko-galerijske djelatnosti kao poseban cilj Ministarstva kulture koji uz niz ostalih muzejskih aktivnosti obuhvaća i potporu daljnjem razvoju muzejske infrastrukture. Razvoj muzejske infrastrukture ne može se odvojiti od brojnih pomaka u razvoju muzejske djelatnosti i u muzejskoj struci.

Financiranjima obnove spomenika kulture, izgradnje novih muzeja, novih muzejskih postava i arheoloških istraživanja sredstvima iz Europske unije počinje se intenzivnije koristiti od 2005., a posebno nakon ulaska Hrvatske u Europsku uni-

ju 2013. godine, kada su otvoreni novi modeli i načini financiranja u kulturi, s danas vrlo vidljivim programima i u muzejskoj djelatnosti.

Projekt obnove spomeničke baštine Vukovarsko-srijemske županije predstavljen je na međunarodnom skupu Radne zajednice podunavskih regija pod nazivom *Forum kulture*, održanome u listopadu 2000. godine u Vukovaru, Iloku i Osijeku u povodu desete obljetnice njezina djelovanja, čija je punopravna članica i Republika Hrvatska. Na tom skupu predstavljeni su mnogostruki programi obnove baštine i baštinskih ustanova, posebno muzeja i galerija, što je 2004. godine dodatno potaknulo Ministarstvo kulture na izradu prijed-

loga višeslojnog projekta *Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok – Vukovar – Vučedol* (2005. – 2017.) i prijave za njegovo financiranje međunarodnim javnim zajmom Vlade Republike Hrvatske (25 %) i Razvojne banke Vijeća Europe (75 %). Projekt je 2004. godine pripremila stručna skupina Ministarstva kulture Republike Hrvatske i njegova Konzervatorskog odjela u Osijeku, a kasnije i Konzervatorskog odjela u Vukovaru, Hrvatskoga restauratorskog zavoda i dr.

Taj interdisciplinarni projekt dio je i programa održivog razvoja u Vukovarsko-srijemskoj županiji sa zajedničkim ciljem poticanja razvoja na načelima zaštite i unapređenja kulturnog krajolika kao sastavnice gospodarskog projekta i poticanja razvoja ovog područja.

Projektom je provedena nacionalna i regionalna strategija istraživanja i zaštite pokretne i nepokretne kulturne baštine te njezine obnove. Na nacionalnoj razini danas je to jedan od najsloženijih programa istraživanja, obnove i vrednovanja nacionalne spomeničke baštine.

Na području Iloka, Vukovara i Vučedola provedena su složena istraživanja, obnova i revitalizacija povijesne i kulturne baštine, kao i ulaganja u znanstvene objekte (znanstveno-istraživački centar na Vučedolu), nove muzejske postave u dvorcima Odescalchi i Eltz u Iloku i Vukovaru, izgradnju novog Muzeja vučedolske kulture na arheološkom nalazištu Vučedol te u sadržaje namijenjene daljnjemu stručnom usavršavanju.

Programi projekta uključivali su sveobuhvatna arhivska, povijesna, arheološka i konzervatorsko-restauratorska istraživanja, geomehanička i statička ispitivanja, graditeljsku i krajobraznu obnovu, novu

muzejsku sliku i tumačenje kulture i povijesti s novim materijalnim dokazima proizašlima iz obavljenih recentnih arheoloških istraživanja spomeničkog sklopa povijesne jezgre Iloka, Vučedola i kompleksa dvorca Eltz.

Novi postav Muzeja grada Iloka u obnovljenom dvorcu Odescalchi otvoren je 2010. (arhitekt Mario Beusan), a glavna zgrada vlastelinskog kompleksa dvorca Eltz i pripadajućih paviljona za stalni postav Gradskog muzeja Vukovar (arhitekt Goran Rako, autorica likovnog rješenja stalnog postava Nikolina Jelavić Mitrović) obnovljena je krajem listopada 2011., čime su stvoreni uvjeti i za ostvarenje većeg dijela stalnog postava tog muzeja, otvorena početkom 2014. godine. Završetak rada na tome opsežnom projektu označilo je otvaranje Zbirke *Bauer* (autor likovnog postava prof. Zdravko Dvojković) 14. siječnja 2017. u obnovljenoj zgradi kompleksa dvorca Eltz. Muzej vučedolske kulture, uz prezentaciju toga epohalnog nalazišta, otvoren je 2015. godine, a provedba programa nastavlja se izgradnjom arheološkog parka s pomoću sredstava iz fonda EU-a.

I ovim je projektom otvoren širok prostor za nastavak regionalnoga, nacionalnog i europskog povezivanja u nizu već otvorenih projekata u sklopu Dunavske strategije EU-a, Kulturne kontaktne točke EU-a, IPA-e, UNESCO-a, programa EU-a i dr.

Mrežnom, virtualnom inačicom projekta *Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok – Vukovar – Vučedol* stvorene su nove mogućnosti predstavljanja i pretraživanja tema i područja iz projekta, sa sažetim stručnim opisima svih programa i vizualnom prezentacijom o

Obnovljena zgrada Sjemernice kompleksa Dvorca Eltz Vukovar u kojoj je smještena Zbirka Bauer, autor Branka Šulc, 2017.

stanju kulturne baštine prije, tijekom i nakon dovršetka obnove.¹⁶

Novi kreativni skupovi postupno se od 2006. godine razvijaju i u okviru *Razvojnog projekta kulturnog turizma „Ogulin – zavičaj bajke“*, u kojemu Turistička zajednica Grada Ogulina uspješno sudjeluje korištenjem pretpripravnih fondova EU-a za dva kulturno-turistička projekta – međunarodni *Ogulinski festival bajke* i Centar za posjetitelje *Ivanina kuća bajke*. Provedba kulturnog turizma sastavni je dio *Regionalnoga operativnog programa* Karlovačke županije. *Aquatika – slatkovodni akvarij* Karlovac, nastao

u okviru projekta *Slatkovodni akvarij i muzej rijeka – KAquarium*, financiran je sredstvima iz Europskog fonda za regionalni razvoj od 2007. do 2013. te je otvoren 2016. godine.

U okviru natječaja *Priprema i provedba integriranih razvojnih programa temeljenih na obnovi kulturne baštine* u Operativnom programu *Konkurentnost i kohezija 2014. – 2020.* iz Europskog fonda za regionalni razvoj pružanje potpore programima koji obnavljaju kulturnu baštinu povezano je s promicanjem hrvatske kulturne baštine i gospodarstva, a inicijativa je potekla od Hrvatske gospodarske komore i Etnografskog muzeja Zagreb u ugovoru potpisanome 21. studenoga 2016. godine.

¹⁶ Više na: www.min-kulture.hr (pristupljeno 16. veljače 2017.)

Početak 2017. godine potpisani su i ugovori za projekt *Revitalizacija muzeja i muzejske baštine* koji je potaknuo Hrvatski prirodoslovni muzej, uz Etnografski muzej Zagreb, Tehnički muzej *Nikola Tesla* i Muzej za umjetnost i obrt (za obnovu palače Babočaj-Gvozdanić i područne zbirke tog muzeja). Provedba ugovora odvijat će se pod pokroviteljstvom osnivača tih muzeja, Grada Zagreba i njegova Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i sport te Ureda za programe i projekte Europske unije, za izradu projekata obnove zgrada, spomenika kulture, i novih muzejskih postava. Obnova Kneževe plače u Zadru, devastirane u Domovinskom ratu, a ponovno otvorene 10. veljače 2017. godine, financirana je u okviru projekta *Obnova i revitalizacija kulturno turističkog kompleksa Kneževa palača*, koji je među prvima u Hrvatskoj odobren za financiranje iz strukturnih fondova EU-a na natječaju za razvoj poslovne infrastrukture iz Operativnog programa *Regionalna konkurentnost 2007. – 2013.* i sufinanciran sredstvima Grada Zadra. Kulturni centar Kneževa palača nosi naziv *Muzej 2 palače*, restauratorski je i građevinski obnovljen, a dio prostora namijenjen je izlaganju fondova Muzeja grada Zadra i Narodnog muzeja Zadra. Projekt su izradili zadarski arhitekti Ivo Letilović i Igor Pedišić, a u drugoj fazi planirana je i obnova Provedurove palače za smještaj Narodnog muzeja Zadar. Izložbe *Šest salonskih priča* i *Kabineti čuda Narodnog muzeja Zadar* postavljene su uz otvorenje Kneževe palače, a zamjetna je i suradnja muzealaca zadarskih muzeja na ostvarenju ovoga vrijednog projekta. Otvoreni Zavičajni muzej Našice, smješten uz Hrvatsku narodnu knjižnicu i čitaonicu

u dvorcu Pejačević, pridružio se u 2016. godini povlačenju sredstava iz fondova EU-a za obnovu dvorca kao spomenika kulture i novoga stalnog postava.

Ovih samo nekoliko primjera iznimno važnih napora struke u pripremi programa i projekata za obnovu muzejskih zgrada i stalnih postava s pomoću sredstava EU-a novi su i važan stručni program i za MDC, za daljnju provedbu dijela već utvrđenih programa iz okvira međunarodne suradnje.

Prepoznavajući važnost konteksta bogatog sadržaja MDC-a, postavljenoga na „zaglavnom kamenu“, zamisli osnivača dr. Antuna Bauera, upravo je u zadnja dva desetljeća zauzetošću, analitičnošću i iznimnošću stručnog pristupa Višnje Zgagge njegovo djelovanje rezultiralo i razgranatim novim područjima i dopunama niza muzeoloških tema, poticanjem povezivanja muzeja te suradnje sa središnjim baštinskim ustanovama u kulturi, ponajprije s muzejima. Instrumentarij takvog pristupa imanentno je visokostručan, a predmet interesa nije omeđen samim razvojem muzejske već i nizom srodnih djelatnosti. Od nasljeđa utemeljiteljskih nastojanja svojih prethodnika, nastavljanja tih muzeoloških zasada, s velikom otvorenošću prema novim smjerovima rada, te širokoga kulturološkog i muzeološkog stvaralaštva ostaje danas otvoren pristup nadolazećim novim programskim usmjerenjima MDC-a.

U bilješci Marguerite Yourcenar iz knjige *Hadrijanovi memoari* koja navodi da, ma što radili, uvijek spomenik obnavljamo na svoj način. Ali već puno znači ako upotrijebimo pravi kamen (...), za Višnju Zgagu, arheologinju po struci, nalazim i najprimjereniji oslik njezina postavljanja tog „kamena“ kojim je zajedno s neveli-

Fotografije ruševina Dvorca Eltz Vukovar, autor Vladimir Červenka, arhiv Gradski muzej Vukovar

kim stručnim i tehničkim timom gotovo u cijelosti izgradila danas prepoznatljivi MDC.

LITERATURA

Bauer, Antun; Nemeth, Krešo. *Muzeji i arhivi*. Zagreb: Ured za informacije Izvršnog vijeća Sabora Narodne Republike Hrvatske, 1957.

Maleković, Vladimir. Antun Bauer kao kolekcionar. // *Muzeologija* 31 (1994), str. 21–23.

Maleković, Vladimir. Novi stalni postav Muzeja za umjetnost i obrt. // *Informatica Museologica* 25, 1/4 (1994), str. 5–10.

Osrečki Jakelić, Dubravka. Uvodnik. // *Zbornik radova 2. kongresa hrvatskih muzealaca: Muzeji i arhitektura u Hrvatskoj* / ur. Jasna Galjer. Zagreb: Hrvatsko muzejsko društvo, 2013. Str. 9–11.

Pravilnik o načinu i mjerilima za povezanost u Sustav muzeja u Republici Hrvatskoj. // *Narodne novine* 120 (2002); 82 (2006).

Šegota Lah, Nataša. Vodič kroz hrvatske muzeje i zbirke. // *Informatica Museologica* 42, 1/4 (2011), str. 220–221.

Vinterhalter, Jadranka. Obnova muzeja i novi muzejski postavi u Zagrebu. // *Informatica Museologica* 20, 1/2 (1989), str. 36–38.

Zakon o muzejima. // *Narodne novine* 110 (2015).

Zakon o potvrđivanju Drugog protokola uz Konvenciju za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. // *Narodne novine* 11 (2005).

Mrežni izvori

Hrvatska kulturna baština. Dostupno na: www.kultura.hr (pristupljeno 16. veljače 2017.).

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Dostupno na: www.min-kulture.hr (pristupljeno 16. veljače 2017.).

Muzejski dokumentacijski centar. Dostupno na: www.mdc.hr (pristupljeno 16. veljače 2017.).